

Csatári Bálint

Kecskemét mint „központi hely”

Bár a *Forrás* szerkesztőségétől a város vonzáskörzete „munkacímét” kaptam e tanulmány megírására való felkéréskor, mégis úgy gondolom, hogy általában, és különösen Kecskemét, egykori alföldi nagy mezőváros esetében e fogalom sokkal árnyaltabb értelmezést igényel, különösen egy ilyen jellegű írás esetében.

Az valóban igaz, hogy egy várost nemcsak az különbözteti meg a többi településtől, hogy lakosságának mérete jóval nagyobb, hanem az is, hogy vonzáskörzettel bír. Vonzza a szűkebb-tágabb környezete falvainak (és esetünkben tanyáinak) lakóit, azok különböző rendszerességgel felkeresik a központot, hogy az „ellássa őket” a számukra szükséges úgynevezett városi javakkal, az ott található intézmények szolgáltatásaival. Ugyanakkor a város „ki is sugároz”. Az ott megtermelt szellemi, kulturális és anyagi javakkal ellátja – legelsősorban a saját – vidékének polgárait, de akár távolabbi területekre is hatással lehet. S persze e két – egymást természetesen kölcsönösen feltételező, kiegészítő, és a városok térbeli hatását mindkét vonatkozásban kiterjesztő – fogalom nagyon szorosan összetartozik. A vonzó hatás mértéke, területi kiterjedése jelentősen függ attól, hogy a város mennyi szerepkört (kereskedelmi, oktatási, egészségügyi, adminisztratív stb.) működtet, illetve azoknak mekkora a „jelentőség-többlete”¹, azaz az ellátórendszereinek a ténylegesen a vidéki lakosságra jutó hányada, ami akár pontos százalékszámokkal is kifejezhető.

A kisugárzó hatás mértéke pedig leginkább attól függ, hogy a város szellemi, tudományos és kulturális bázisa mennyire erős. Mennyire vállalkozó szelleműek és kreatívak az ott élők?² Egyáltalán, mennyire törekednek arra az ennek a hatásnak a kiváltására alkalmas intézmények és szereplők, hogy ez a különös „sugárzás” minél messzebb, akár nagyon messze is elérjen. Vonzza például a látogatókat. Egy-két nagyon régi és nagyon új egyszerű és nagyszerű példa. Mathiász János kecskeméti szőlőoltványaiából létesült újra a filoxéravész után a kaliforniai szőlők tetemes hányada. S a Kodály Intézet nemzetközi, pl. kínai ösz-

1 E fogalmat Beluszky Pál geográfusprofesszor vezette be a településtudományokban. Előnye, hogy nagyon egyszerű kiszámítani. Egy adott területre, például Bács-Kiskun megyére vagy a Dél-Alföldre az átlag alapján kiszámítható nagyon sok olyan ellátási tényező adata (pl. 10 000 lakosra jutó kórházi ágyak száma, vagy az egy tanteremre jutó középiskolai korú tanulók száma), amelyeknek fontos szerepe van, illetve lehet vidék vonatkozásában. Ha kiszámítjuk ugyanezeket az adatokat a 115 ezer lakosú Kecskemétre is, s az adott szám az átlagos adat pl. 145%-a, akkor a városnak a vidékére jutó kapacitása vagy „jelentőség-többlete” 45%-nyi.

2 Napjaink új, ún. tanulóváros, vagy smart, azaz okos város programjai pontosan ennek a kreativitásnak a gerjesztéséről szólnak.

töndíjas diákjai esetében sem az egy-két fő idevonzása számít igazán, hanem az, amit itt tanulnak, s majd „kisugároznak” otthon. A vonzás-kisugárzás hasonlóan különösen szép példái: a híres művészeti stúdióink, a jól működő testvérvárosi kapcsolatok vagy a Csiperó-gyermektalálkozó.

Ezekon felül még egy-két „szakirányú” megjegyzést szükségesnek tartok megtenni, mielőtt a konkrét kecskeméti „központi hely” problémák rövid elemzésére rátérnék.

A központi hely funkciók térbeli kiteljesítésének/kiterjesztésének további feltétele még az „elérhetőség”. Azaz gépkocsin, vonaton, autóbuszon (repülőgépen) mekkora távolságból, mennyi idő alatt és mekkora költséggel érhető el a város azok számára, akik igénybe kívánják (vagy éppen kell nekik) venni annak szolgáltatásait.³ Bár az internet világhálója nagymértékben átalakította ennek az adatnak a „tartalmát”, és mondhatni minőségét is, az elmúlt másfél, két évtizedben a szegényebb, periférikusabb fekvésű vidéki falusi és tanyai lakosok számára éppolyan kihívás ez az elérhetőség, mint, akár fél évszázaddal ezelőtt volt.

Az a tucatnyi fő- és mellékút persze, amely a történelmi időkől fogva összefutott itt Buda és Szeged, a Duna és a Tisza közötti „félúton”, igen régen központi helyként jelölte ki Kecskemétet.

Végül a városok vonzaskörzeteit kialakító és a valóságosan is bekövetkező lakossági térbeli kapcsolatok alapvetően két csoportba oszthatók. Az egyikben az állam, a mindenkori hatalom, a közigazgatás révén (az egészségügy és az oktatás is részben ide sorolható) a hivatalos területi beosztások, illetve azok keretei szabják meg, jelölik ki ezeket a vonzaskörzeti kapcsolatokat, míg a másik esetében a mozgásokat a polgárok saját, objektív vagy szubjektív alapon hozott döntései határozzák meg. Azaz: hova járjak bevásárolni, autót venni, színházba, fesztiválozni, vagy éppen rokonlátogatóba.

A város „központi hely” mivolta, annak mai sikeressége, ki- és beteljesülése nagymértékben függ attól is, hogy a szabályozott és a spontán kapcsolatok mennyire esnek egybe. Hazánkban, sőt városunk esetében is gyakran és igen fontos területi hatáskörű tényezőket illetően változtak ezek az irányított kapcsolatok. Kecskeméten ez különösen a megyeszékhellyé válással vett döntően új fordulatot már több mint fél évszázaddal ezelőtt.⁴

A „város és vidéke” térformáló kapcsolatrendszerének tehát meglehetősen sokféle, és esetenként igen bonyolult, szövevényes világa rajzolható meg. De az biztos: a város nem lenne az, ami, a vidéke nélkül. S ez fordítva is igaz. A vidék megmaradása és jövője szempontjából döntő lehet a falvak és a szórványok városhoz való kapcsolódása, vonzódása, s annak jellege és minősége. Azaz mennyire alá- és fölérendelt, mennyire határozza meg pusztán a méret, vagy miképpen alapozódik lehetőleg a kölcsönös előnyökre.

3 Hercegszántóról ma a megyeszékhelyre, Kecskemétre több mint hat óra hosszat tart az oda-vissza autóbuszút. Egy-egy bajai átszállással a retúrjegy ára 5890 Ft.

4 Hozzá kell tenni, hogy erre a szerepkörre már az 1930-as években törekedtek a város vezetői, mert működtettek egy Kecskemét törvényhatósági jogú városnak a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye feldarabolásával keletkező új megye székhelyének a Kecskemétre kerülését szorgalmazó bizottságot.

S akkor még nem ejtettünk szót arról, hogy a városok – elsősorban nyilván a funkcióik révén – úgy rendeződnek egyfajta hierarchikus rendszerbe, hogy az egyik központi hely város a másik – nagyobb és fontosabb városnak – éppúgy a vonzáskörzete, „vidéke”, mint ezt a város-falu kapcsolatok területi szintjénél említettem. Hogy ez mennyire nem kézenfekvő, azt jól példázza, hogy Kecskemét város közössége „nem szerette” elfogadni, hogy a regionális központ, Szeged „vidéke”, a korábbi hivatalos dokumentum szerint: annak „regionális társközpontja” legyen. Az meg akár az ezres nagyságrendet is meghaladó napi kecskeméti ingázók miatt sem cáfolható, hogy mi Budapest vonzáskörzetének a külső pereméhez tartozunk itt Kecskeméten. (Sőt, az egész ország is vidéke a fővárosnak, annak minden, gyakran lesajnáló tartalmával együtt.)

Végső soron tehát a valóságos és – a ma már mondhatni – virtuális térbeli mozgások, vonzódások sokasága, a „központi hely” hatások révén lejátszódó bonyolult kapcsolatok azok, amelyeket legalább részlegesen fel kell tárunk ahhoz, hogy valami érdekeset, fontosat és hasznosat mondhassunk erről a több ezer éves történelmi és földrajzi jelenségről, a városok és vidékeik kapcsolatáról. Hiszen ahogy Elise Reclus is mondta: a történelem időbeli földrajz, a földrajz pedig térbeli történelem.

Egy sajátos kecskeméti vonzótényezőről, a hagyományos piacról

A magyar Alföld mezővárosainak életében és fejlődésében évszázadokon át nagyon fontos szerepe volt a vásártartási jognak, a heti piacnak, vagy a gyakran fél országnyi területi vonzást mutató nagy kirakodóvásároknak. A történeti és földrajzi irodalom is bőségesen szól ennek a jelentőségéről, hiszen az árucserre mellett komoly hatással volt ez az egykori alapfunkció a városok kereskedelmének és vendéglátásának a fellendítésén túl a kisipar növekedésére, a hitel- és banki világ meglepedésére, az iskolák vonzáskörzetének bővülésére, összességében tehát a városok, így Kecskemét gazdasági-társadalmi fejlődésére is. Utóbbi alatt az is értendő, hogy a városok jogi tekintetben is milyen pontosan szabályozták a saját igazgatási területükön működő piaci tevékenységeket. Később, az 1960-as évektől a nagyobb városok, így Kecskemét piacai is, elsősorban a nagyüzemek és a különböző felvásárló vállalatok ún. mintaboltjai révén, ugyanakkor változó számú háztáji kistermelő és csekély számú viszonteladó kofa aktív közreműködésével az államszocializmus alatt is fennmaradtak. Sőt, viszonylag jól működtek, betöltötték azt a kicsiny szabadkereskedelmi lehetőséget, ami adódott. Mint kecskeméti elemzéseink igazolják, városunk a hagyományos – jórészt a XIX. század második felének „mezővárosi virágkorában” kialakult – piaci felhozatal szempontjából jellemző vonzáskörzete nagy részét szinte máig megtartotta.

Napjainkban, amikor a globális gazdaságban a multinacionális cégek által működtetett élelmiszer-kiskereskedelem árudömpingje szinte mindenütt jelen van, sajátos módon kap – részben éppen ennek ellenpólusaként – szerepet újra a helyi, termelői piac, a közvetlen értékesítés. Az Európai Unió vidékfejlesztési stratégiájában is fontos helyet kapott az elmúlt tervezési-fejlesztési ciklusban ennek a tevékenységnek a támogatása. A helyi piacok újjáéledése, megszervezése

számos és fontos előnnyel járhat. Élénkítheti a helyi gazdaságot, kiegészítő jövedelmet biztosít, rész munkaidős munkahelyeket létesít, segíti családi gazdaságok fennmaradását, amelyek alapvető fontosságúak a városokhoz szorosan kötődő vidék fenntartható fejlődése szempontjából. De szerepük van az igényesebb vevők jó minőségű, egészséges és friss élelmiszerrel való ellátásában is, amely során fontos bizalmi kapcsolat épülhet ki termelő és fogyasztó között a „közvetlen értékesítés” során. Az Európai Unió fejlett tagországaiban egyes becslések szerint 15–18% között van ennek a kis földrajzi távolságokon, tehát a szűkebb vonzáskörzeteken belül jellemző helyi termékértékesítés aránya. Nálunk ennek körülbelül csak a harmada.

Érdekes lehet tehát e régi témát újra rövid vizsgálat alá venni. Ehhez a Kecskeméti Piac- és Fogyasztóvédelmi Egyesület, mint civil szervezet, segítette hozzá e cikk szerzőjét azzal, hogy 2014 elején megbízta, mérje fel a Kecskeméten rendszeresen piacozó termelők gazdaság- és társadalomföldrajzi jellemzőit. Az egyesület a Kecskeméti Piac- és Vásárigazgatóság közreműködésével, illetve támogatásával egy sajátos mozgalmat indított útjára 2012-ben. A kecskeméti Budai utcai piacon és a csarnokban azok a termelők, akik vállalták azt, hogy garantáltan és bármikor ellenőrizhetően a saját gazdaságuk termékeit hozzák a piacra, egy jól látható, számmal ellátott kítűzött kaptak. Ezzel jelezve a vevőközönség számára, hogy az asztalaikon lévő termékeket a saját gazdaságukban, kertjükben, tanyájukon állították elő. Az egyesület munkatársai a módszer bevezetésének az elején a gazdaságok többségét valóban személyesen is felkeresték. Később, amikor a kítűzővel rendelkezők száma „piaci” méretűvé kezdett válni, akkor két másik, már kítűzővel rendelkező termelő ajánlása is szükséges volt a kistermelői tábla megszerzéséhez. A piac működtetői és a város vezetése a helyi termelők helyi értékesítésének fontosságát azzal is kifejezték, hogy a kítűzővel rendelkező termelők a piacon a kedvező forgalmi helyzetű asztalokat kapták meg.⁵ Így egy-egy tavaszi, heti piaci napon szinte a régi „Kert-Magyarország Kecskeméjtéjének” a zöldség- és gyümölcs kínálatát lehetett újra szemrevételezni, igaz, a száz évvel ezelőttinél sokkal kisebb területen és léptékben. Kecskeméten és a legszűkebb vonzáskörzetében (egykori tanyás településeinek területein) regisztrált kb. 3500 gazdálkodóhoz képest azoknak csak közel 5-10%-a állhat valamilyen módon „kítűzős” kapcsolatban az egyesülettel, ami összességében kedvezőtlen aránynak tekinthető. De akár jelentősen bővíthető lehetne a közvetlen értékesítésben részt vevő kecskeméti és Kecskemét környéki termelők köre. A felmérésben valamennyi kítűzővel rendelkező piaci árusítást is végző termelő részt vett (458 fő, közülük többen társkítűzővel is rendelkeznek, gyakran többgenerációs családi gazdaságot képviselve). A kérdőívet 350-en vették át, s 75 százalékuk töltötte ki értékelhető módon, amelynek főbb pontjai a családi gazdaságaik demográfiai, termelési adataira, illetve ez utóbbiak méretére, technikai feltételeire és jövőbeli terveire egyaránt tartalmaztak kérdéseket. A feldolgozott adatok, illetve az itt részben bemutatott adatok többsége tehát 263 közvetlen értékesítésben részt vevő kecskeméti piaci termelő által közölt adatokat tartal-

5 Sajnos 2016-ban ezt a lehetőséget megszüntették.

mazza. A piacozás, a piacra járás, mint már említettük, különösen fontos volt még az államszocializmus idején is, hiszen a háztáji gazdálkodás során, vagy a nagyobb hobbikertekben előállított termékeket jórészt ennek segítségével tudták a vidéken, a favakban és tanyákon élők értékesíteni, és ezáltal némileg javítani jövedelemviszonyaikat. A tradíciók abban a tekintetben is bírtak egyfajta jellegzetességgel, hogy egy-egy település valamilyen tipikus terméket állított elő, melyek révén kiemelkedett a környezetéből úgy, hogy az adott étellel mondhatni „jellegzetes és specializált” módon látta el a városi piacot (pl. Kerekegyháza: tojás, Szentkirály: dinnye, Kunszállás: retek, zöldpaprika stb.). Kecskemét szabadpiaci vonzaskörzete is a fentiekben említetteknek megfelelő, és meglehetősen stabil. Ha a mai felhozatalhoz hozzájáruló településeket (20 olyan van, ahol kitűzővel rendelkeznek) összehasonlítjuk a négy évtizeddel korábbival, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a vonzaskörzethez tartozó kisvárosok és falvak száma alig csökkent. Jelentős mértékben visszaesett viszont az adott településekről a piacot felkereső termelői értékesítők száma. Igen érdekes és a mezővárosi hagyomány bizonyos továbbélését jelzi, hogy a várost övező, néhány (6-8) kilométer sugarú gyűrűt képező kecskeméti külterület belső kertési öve (Máriahegy, Budaihegy, Vacsihegy, Kőrösihegy, Szolnokihegy), és egy kintebb eső tanyazóna (Belsőnyír, Talfája, Borbás, Kisfái, Városföld, Törökfái, Urihegy, Belsőballószög, Alsó- és Felsőszéktó, Kadafalva, Szarkás, Méntelek) voltak korábban a város fő ellátóterületei. A belterületről negyven éve 125 árus érkezett, míg a külterületről 134 (80 a kertések övéből, 54 a tanyás zónából). A piacozók ebben az időben leginkább kézikocsival, kerékpárral, helyi járatú autóbuszal hozták portékáikat a piacra – írja Szappanos Albert az 1970-es években készült doktori dolgozatában. Ezeknek a külterületi városrészeknek a piacellátó szerepe a lényegét tekintve azóta sem változott, csak az árumennyiség lett lényegesen kisebb. A most piaci kitűzővel bíró, s a felmérésben részt vettek közül ma is 149 érkezett Kecskemét igazgatási területéről, de már csak 36 a kertés és tanyás zónából. Hozzátehető, hogy az elmúlt 25 évben a város belterületi határa rendkívüli módon kiterjedt. Vagyis a felmért piacozók kétharmada ma is a saját városi piacát keresi fel, hagyományos módon, míg a további egyharmad abból a 20 településből kerül ki, ahol inkább nagyobb árumennyiséget állítanak elő, s elsősorban specializált termékeket vagy dömpingárukat hoznak a piacra. Érdekes, hogy a legjelentősebb beszállító települések jellegzetesen további tanyás – részben „kis mezővárosok” (pl. Kiskunfélegyháza, Nagykőrös, Lajosmizse, Kerekegyháza, amelyekben szintén van helyi heti piac, csak más napokon) és a Kiskunság azon falvai, amelyek ma is kiterjedt tanyavilággal bírnak (Jakabszállás, Kunszállás, Pálmonostora, Lakitelek, Szentkirály, vagy más megyéből Csemő, Csanytelek, Táborfalva stb).

Végül ejtsünk szót talán az ezzel kapcsolatos legfontosabb tartalmi dologról is. Az egyesület 2015-ben végzett felmérése kiterjedt az e módon felhozott áruk faj- és fajtaválasztékára is. „A kecskeméti piacra látogatók, akik a kitűzőt viselő őstermelőktől vásároltak, 61 zöldségfaj 338 fajtájából és 31 gyümölcsfaj 201 fajtája közül választhattak április 1. és december 1. között. A termesztett növényeink fajgazdagságának fenntartásán túl ez a kínálat nagyban hozzájárulhat az egészségtudatos táplálkozáshoz is, mivel a változatos beltartalmi értékeket a fajták

hordozzák. A rövid távú szállítás pedig záloga a frissességnek, ami szintén összefügg a tápláló és élvezeti értékkel.”⁶

Kecskemét vonzaskörzetének belső övéről és annak dinamikus átalakulásáról

Kecskemét, a nagy határú alföldi mezőváros, vagy, ahogy a közelmúltban elhunyt Lettrich Edit nevezte, a legnagyobb tanyás városunk című könyvében: „Nagy Kecskemét”⁷, jellegzetes régióbeli várostársaival együtt azért volt sokáig különleges központi hely, mert elsődleges, tehát a hozzá legerősebben kötődő vidéke (azaz a tanyavilága) a saját igazgatási területe is volt egyben. Így a klasszikus város-vidék kapcsolatai, amelyekről a bevezetőben röviden szoltunk, évszázadokon át, tehát egészen az 1950-es évek elejéig, mondhatni a „saját területén belül” zajlottak. Igazán intenzív volt ez a kapcsolatrendszer. Sok polgárnak volt egyszerre városi háza és tanyája a félmegyényi kecskeméti területen, s a generációk is gyakran váltották egymást ezen belül a lakóhelyeiket illetően. Legalább heti rendszerességű volt a piacra és a templomba járás. Kecskemét kertés-tanyás „vonzaskörzete” a két világháború között gyorsan gyarapodott, fejlődött. Templomok, iskolák épültek, a szőlő-, zöldség- és gyümölcskultúra termékei nagy tömegben exportra, Európa piacaira is eljutottak.

Aztán az államszocialista diktatúra erőszakos területi és hatalmi-politikai indíttatású átszervezései két vonatkozásban is döntő fontosságú változást hoztak városunk településtörténetében. Ezek a beavatkozások – napjainkig hatóan – a város központi hely mivoltát és vonzaskörzetének nagymértékű alakulását is döntően befolyásolták.

A tanyarendszeréből, a város méltán híres korábbi mezőgazdasági világából, az ideológiai alapokon álló – azaz szovjet típusú – kollektivizálással egy időben, önálló igazgatási területtel ún. „szocialista” községeket hoztak létre (1. táblázat). A másik esemény, azaz Kecskemét Bács-Kiskun megye székhelyévé válása a város központi szerepkörét, azaz vonzó- és hatókörét is igen erősen megnövelte. Nemcsak igazgatási, gazdasági vagy oktatási szerepkörökben, hanem a hatalmi-politikai viszonyok és a fejlesztési források redisztribúciójának tekintetében is, de erről majd később.

A kilenc leválasztott település – később Hetényegyházát visszacsatolták az anyavároshoz – zárt beépítésű falumagja, a területükön fekvő tanyák viszonylag gyors felszámolódásával párhuzamosan, fokozatosan épült ki, majd lassan ugyanolyan város-falu vonzaskapcsolatok alakultak ki Kecskemét és az új települések között, mint a hagyományos, pl. dunántúli városok esetében már korábban is jellemzőek voltak. Azaz a várost elsősorban „csak” a városi szolgáltatásokért kellett felkeresni, hiszen a falvak alapellátó-képessége egyre jobban kiépült. Kecskemét legnagyobb pusztája, a több mint 10 000 hektáros Bugac az 5000 főt meghaladó lakosságával, bár a kisvasútja még évtizedekig sajátos köldökszinórként kötötte össze a

6 Bagi Béla szíves közlése.

7 Lettrich Edit: *Kecskemét és tanyavilága*, Budapest, 1968. p. 125.

1. táblázat: Kecskemét és a területéből leválasztott települések népességszámának változása

	Terület /ha	Népesség-szám	1941	1949	1960	1990	2001	2010	2015	Változás 1960–2015	Nép-sűrűség fő/km ²	Lettrich E. fő/km ²
Év	2015	1941	1949	1960	1990	2001	2010	2015	2015	1960–2015	2015	1960
Kecskemét	32 257	63 265	61 730	71 226	100 464	**103 312	107 407	111 836	111 836	57,0		
Ágasegyháza	5 587	2 014	2 123	2 346	1 998	1927	1 913	1 814	1 814	-22,6	32,9	42,1
Balószög	3 500	1 940	2 175	2 289	1 984	2665	3260	3 459	3 459	55,1	98,8	67,1
Bugac	13 111	4 447	5 072	4 973	3 358	3108	2 759	2 690	2 690	-45,9	20,5	31,3
Bugacpusztaháza	4 300	360	480	534	406	363	265	255	255	-52,4	5,9	*12,4
Helvécia	5 647	2 628	2 993	3 963	3 040	3917	4 451	4 552	4 552	14,8	81,2	61,9
Lakitelek	5 446	3 943	4 565	4 739	4 494	4466	4 482	4 411	4 411	-6,9	81,6	91,4
Nyárlőrinc	6 636	2 274	2 667	2 802	2 397	2402	2 322	2 336	2 336	-16,3	35,3	42,2
Szentkirály	10 189	3 454	3 629	3 405	2 007	2021	1 905	1 884	1 884	-37,5	18,5	32,7
Városföld	6 105	2 487	2 486	2 216	2 265	2282	2 173	2 127	2 127	-4	34,8	35,4
Összesen:	92 778	86 812	87 920	98 493	122 413	23151	130 937	135 364	135 364	37,4		
Kecskemét	34,70%	72,80%	69,80%	72,30%	82,00%	81,60%	82,00%	82,40%	82,40%			
Egykori tanyaközségek	65,30%	27,20%	30,20%	27,70%	18,00%	18,40%	18,00%	17,60%	17,60%			

*Lettrich módszerre szerint

** Hetényegyházát 1981-ben visszacsatolták, majd 1989-ben Matkópuszta is Helvécia-tól Kecskeméthez került.

Forrás: KSH Népszámlálás, szerkesztette: a szerző

várossal, nagyközségként már a Kiskunfélegyházi járáshoz került. Röviden összegezve: a város területének 2/3-át, lakosságának 1/3-át „veszítette el”, bár az új falvak lakói sokáig kecskemétinek tudták és vallották magukat. Különös például, hogy Városföldön sokáig még temető sem volt, a halottakat „hazahozták” az anyavárosba.

Mint az 1. táblázat részletesebb áttanulmányozásából az olvasó számára is kitetszhet, 1950-től napjainkig tartóan igen jelentős változások játszódtak a város legszűkebb vonzaskörzetében, valamint a Kecskeméti járásban, aminek határait többször átszabták ugyan, s mindig nagyobb területű volt, mint a Nagy-Kecskemétről leválasztott új tanyaközségek összes területe. Ezen folyamatoknak a vonzásviszonyokra és a térbeli mozgásokra is döntő befolyással bíró elemei – nagyon vázlatosan a következők voltak.

A korábbi jelentős mezőgazdasági kultúrákhoz és az átalakuló üzemszerkezethez kapcsolódva, országos léptékben is kiemelkedő fontosságú állami gazdaságok és jól menő termelő- és szakszövetkezetek alakultak ki a Kecskemétet övező egykori tanyás térségekben (Városföld, Nyárlőrinc, Lakitelek-Szikra, Helvécia, Jakabszállás stb.). Ezek – mint zárt beépítésű falvak – gyorsan épültek ki, de az üzemek vezetői közül számosan ingáztak ki a falvakba és az üzemek központjaiba a városból. Ugyanakkor a város iparosodása révén nőtt a falvakból a városba beingázók száma és aránya is, sőt még az is elmondható, hogy az itteni ipari üzemek „éppen” mezőgazdasági idénymunkák idejére adtak szabadságot munkásaiknak. A konzervgyár termeltetési szerződésekkkel is „mérhető” vonzaskörzete akkor már fél megyényi volt, sőt északon megyehatáron is messze túlért.

2. táblázat: A külterületi népesség számának változása a vizsgált nagy-kecskeméti településeken

Település	1960	1970	1980	1990	2000
Ágasegyháza	1 752	1 659	856	614	520
Ballószög	2 287	1 632	1 297	828	1 079
Bugac	4 669	3 865	2 270	1 283	834
Bugacpusztaháza	–	–	–	157	141
Helvécia	4 781	4 217	3 195	2 347	2 082
Hetényegyháza	2 711	2 742	1 890	–	–
Kecskemét	20 491	15 947	13 890	18 466	13 732
Lakitelek	2 735	2 214	1 243	819	523
Nyárlőrinc	2 129	1 461	804	482	421
Szentkirály	3 218	2 632	1 573	1 039	886
Városföld	2 163	1 764	794	787	344
Összesen	46 936	38 133	27 812	26 822	20 562

Forrás: KSH Népszámlálások, szerkesztette: a szerző

Központi helyünk, Kecskemét vonzaskörzetének települési változásai is igen dinamikusak voltak. Ezt elsősorban a népesség- és településkonzentráció folyamata hatotta át. Nagyon erőteljes volt a tanyák megszűnése, amellyel párhuzamosan fokozatosan nőtt mind a város népessége, mind az új falvak központi

belterületének kiépülése (2. táblázat). Talán különösen érdekes jelenség, hogy a megmaradt „egykori városi” tanyák egyre inkább az új községeikhez kapcsolódtak. Azaz megépült az új falusi „kockaház”, de ha lehetséges volt, a tanya is megmaradt, ahová kijártak háztáji gazdálkodni. Közben az ott keletkezett jövedelem egy részéből sokan városi panellakást is vettek az itt továbbtanuló gyermekeiknek. Így egyre szorosabbá váltak a kapcsolatok a szűkebb és a tágabb (legalább a kecskeméti járás terét lefedő) térség települései, illetve annak lakói között. Mondhatni, mire a járasok „először” megszűntek 1983-ban, Kecskemét igen fejlett és intenzív városkörnyéki⁸ vonzásviszonyokkal és sokoldalú települési kapcsolatrendszerrel rendelkezett.

Három évtized után ismét van Kecskeméti járás, amelyben főleg az adminisztratív vonzásokapcsolatok dominanciája emelhető ki, összefüggésben az önkormányzatok hatásköreinek drasztikus csökkentésével. A mai járásból már hiányzik két régi, nagy-kecskeméti tanyás falu (Szentkirály és Lakitelek), amelyek a Tiszakécskei járáshoz tartoznak. Esetükben az irányított, hivatalos és a mindennapi, spontán kapcsolatok tehát erősen elváltak. A mai Kecskeméti járáshoz 2 kisváros és 13 község tartozik, lakosaiknak száma a központi várossal együtt meghaladja a 150 ezer főt.

Talán érdemes még említést tenni a város különös szerkezetű, „legeslegbelső” vonzásterületéről. Azokról a „szatellita”, illetve, alvó falvakról, amelyek különleges módon az egykori nagy határu Kecskemét vezetőinek előrelátó törődése nyomán keletkeztek, de csak az elmúlt – az urbanizáció erős koncentrációjának nagy hullámát követő – évtized után, szuburbanizáció révén, két évtizede indultak gyors növekedésnek. Katonatelep, Kadafalva, Méntelek, sőt Ballószög, és nagyrészt Helvécia is urbanisztikai szempontból az ún. város-vidék peremzóna sajátos részei, amelyen belül intenzív gazdasági-társadalmi kapcsolatok zajlanak, lett légyen ezek a települések igazgatási szempontból önállóak, vagy a város külső, „egyéb belterületei”. A földrajzi távolság és elkülönülés alapján mindenképpen a város vonzásterének különös és nélkülözhetetlenül fontos részei. Lakó-, termelő- és pihenőfunkcióikkal együtt.

A város vonzáskörzetének „szűkebb és tágabb belső övei” tehát struktúrájukat tekintve többrétegűek, és nagyon fontos szerepet játszanak a város életében. Erre, a mai formára történő kialakulásuk nagyrészt az 1950-es évek nagy államszocialista-alapú igazgatási átszervezéseivel vette kezdetét, majd az utóbbi negyedszázadban már a piacgazdasági viszonyok formálták, bár jelentősnek mondható az újabb igazgatási, hatalmi beavatkozások szerepe is.

Legbelül a ma is csaknem 25 ezer fős kecskeméti „nem központi belterületi” lakos (azaz tanyai és egyéb belterületi) él, a szuburbanizáció nyomán sajátosan átalakuló, különösen intenzív használatú teret hozva létre. Ballószög és Helvécia, a korábbi évek „kiköltözései” nyomán, csaknem ugyanilyen erősen kötődik Kecskeméthez. A központi város és Ballószög népessége több mint 50%-kal

8 Ez lett a járasok helyett létrejövő statisztikai területi egység hivatalos neve, egészen a rendszerváltásig. Utána kistérségnek hívták. Most az megmaradt ún. területfejlesztési tekintetben, de 2014. január 1. óta újra van járás is. A Kecskeméti járás és a Kecskeméti kistérség települései „természetesen” nem ugyanazok.

nőtt 1960 óta. A tágabb belső övet, annak városhoz közeli részét, az egykori, Kecskemétről leválasztott tanyás községek alkotják, amelyekkel ma is nagyon intenzívek az ingázási, piaci, oktatási, egészségügyi, kereskedelmi stb. kapcsolatok. Majd e zóna külső peremén a járás többi települése helyezkedik el, közöttük olyan fontos kisvárosok is, mint Lajosmizse, Kerekegyháza és Izsák, amelyek önálló kisebb vonzásközpontokat is képeznek, számos szállal kötődve persze Kecskeméthez is.

Kecskemét központi szerepkörei és az ezekhez kapcsolható vonzásterek

Fontos év volt témánk szempontjából 1971, amikor a magyar településhálózaton belül kialakítandó város- és faluhierarchiát, valamint a vonzásviszonyokat is erőteljesen befolyásoló Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepciót elfogadták. Ebben felsőfokú központtá nyilvánították Kecskemétet, s bár közvetlen pénzeszközök, illetve költségvetési támogatások nem kapcsolódtak a dokumentumhoz, hatalmi-politikai tekintetben mégis igen hatásos hivatkozási alap lett, mert megjelölte azokat a funkciókat és intézményeket, amelyekkel az adott rangú városnak rendelkeznie kellett. Tulajdonképpen a magyar városok fejlesztési koncepciójának is nevezhetnénk, mert a falvaink több mint a felét „funkció nélkülinek” nevezte meg.

Bács-Kiskun megye és Kecskemét forrásszerző lendülete igen jelentős volt, éppen e dokumentum nyomán. Gondoljunk csak a Kodály Intézet létesítésére, vagy a nagy, országos hatókörű Szőlészeti- és Borászati Kutatóintézet megszerzésére. Nagyjából ekkortól számítható az a városfejlődési hulláma városunknak, amely a rendszerváltozásig kitartott.

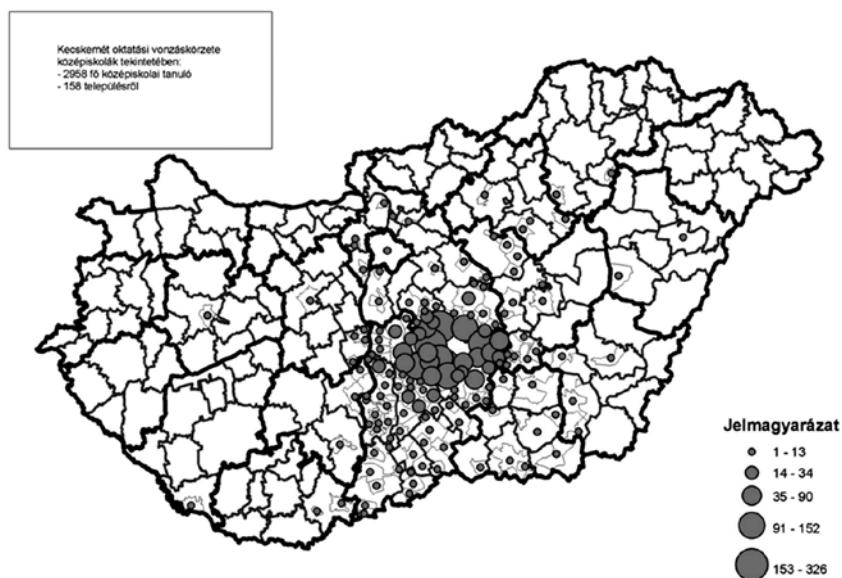
Nagyon pontosan fogalmaz a város első integrált városfejlesztési stratégiája is, amikor a következőket írja: „Kecskemét a Duna-Tisza köze meghatározó közigazgatási, kulturális és – nem utolsósorban – gazdasági központja, a régió második legnagyobb városa,... az 1960-as 70-es években bekövetkezett oktatási és kulturális funkcióbővítések, a megyehatárokon is átnyúló, kiterjedtebb térségi vonzóhatást eredményeztek. A főiskolák, a kutatóintézetek, a Nemzeti Park, a Kodály Intézet voltak azok az intézmények, amelyek az új funkciókat, s az azoknak köszönhető új minőségi jegyekkel mérhető városi kisugárzó hatást és vonzást megjelenítették. Kecskemét regionális szerepkörének meghatározása mégsem egyértelmű, mert a nagyvárosok vonzásviszonyai tekintetében 80-85 kilométerre fekszik a teljes értékű regionális központként funkcionáló Budapesttől és Szegedtől. A régióban betöltött periférikus helyzetének és a hozzá tartozó viszonylag nagy megeméretének köszönhetően, hasonló probléma jelentkezik a bácskai, illetve a hidakkal rendelkező Duna menti területeken, ahol a megye településeire erős vonzóhatást gyakorol Pécs, illetve másik két megyei jogú város, Dunaújváros és Szekszárd (1. ábra).”⁹

⁹ <http://www.alfoldinfo.hu/kecskemet/ivs/strategia.pdf> (letöltve 2016. április 29.)

Az ábrán, amelyen ezen vonzásokapcsolatok erőssége és egyoldalúsága, illetve kölcsönössége is látható, Kecskemét markáns helyet foglal el. A megyehatáron is átnyúló vonzóhatása – Budapest hatásterének periferiáján – domináns Nagykőrös, és általában is Pest megye déli része felé, különösen, mióta a Mercedes-gyár autóbuszjáratokat is működtet errefelé.

Az előbbi fejezetben bemutatott „belső vonzaskörzet” településeinek száma rögtön másfél százra – tehát a megye településszámát is meghaladóra – bővül akkor, ha a város középiskoláinak vonzástérképét vizsgáljuk. A város vonzásának tradíciói e funkció tekintetében – az egyházi gimnáziumai és azok kollégiummai révén – igen nagy múltra tekintenek vissza, de az újonnan létesült gimnáziumok és a szakközépiskolák is nagyon jelentős szakképzési kínálatot biztosítanak több mint másfél száz település körülbelül háromezer diákja számára (2. ábra).

2. ábra: Kecskemét középiskoláinak vonzaskörzete¹¹

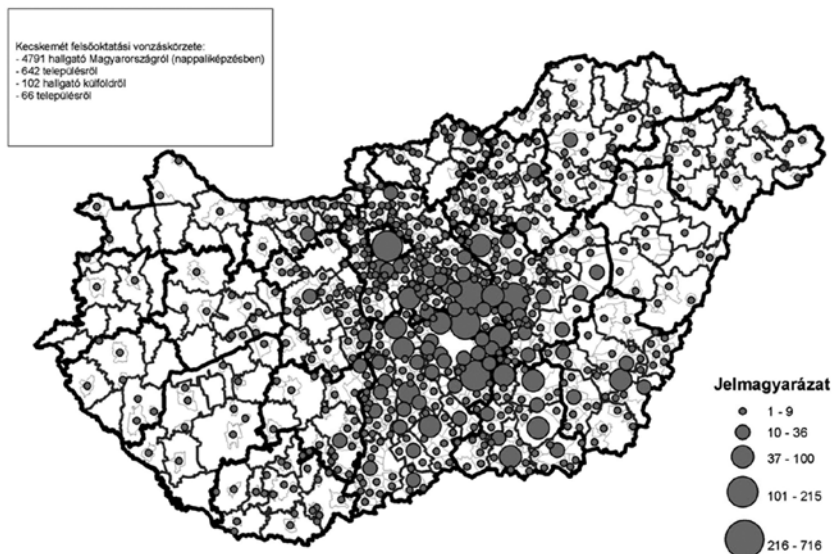

Végül, de nem utolsósorban a felsősoktatási intézmények révén rendelkezik Kecskemét a legkiterjedtebb, pontosan mérhető vonzaskörzettel (3. ábra).

A három főiskolai kar – különösen a műszaki kar révén – gyakorlatilag országos, mint a térképen is jól látható, minden magyar megyére kiterjedő vonzaskörzettel rendelkezik. A közelmúlt képzési (duális képzés a jelentős ipari üzemekkel együttműködve) és szervezeti átalakulásai miatt (alkalmazott tudományok egyetemévé alakulás) ennek az igen fontos és nagy hatású funkciónak a területi vonása feltehetően stabilizálódik, vagy akár a gazdasági kar megalakulása nyomán még növekedhet is.

¹¹ Forrás: <http://www.alfoldinfo.hu/kecskemett/ivs/strategia.pdf> (letöltve: 2016. április 29.)

3. ábra: A Kecskeméti Főiskola vonzáskörzete¹²

Hasonlóan igen kiterjedt – különösen a speciális osztályok és a honvédséget is ellátó egységek okán – a kecskeméti megyei kórház betegellátó területe, melyet a bevezetőben említett „jelentőségtöbblet”-számításokkal is igazolni lehet. Sajnos a szintén igen jelentős kereskedelmi (pl. kiemelhetően az autókereskedelem) vonzó tényezőkről nincsenek hivatalos statisztikai adatok, sőt, mikor érdeklődő diákjaim gyűjteni szerettek volna ilyen eredeti, empirikus adatokat, nem találtak szíves fogadtatásra.

A város termelő- és szolgáltató (pl. banki-pénzügyi, ingatlanforgalmazó stb.) gazdasága vonzáskörzetének a megrajzolása, még csak vázlatosan is, meghaladná e kis írás terjedelmét. Talán elég fontos adalék ezekhez, hogy a város aktív keresőinek 6-8%-a napi ingázó, azaz bejáró, sőt a járás területén is naponta több mint tízezeren járnak át más településre dolgozni.

Ebből is következően Kecskemét további vonzó tényezőit tulajdonképpen hosszasan lehetne sorolni, hiszen gyakran láthatjuk a színház előtt azokat az autóbuszokat, amelyek messziről is hozzák ide a látogatókat. De közismert, hogy ugyancsak sajátos és erős a vonzása az új Kecskeméti Fürdőnek, a különböző művészeti műhelyeknek, múzeumoknak, kiállításoknak, s persze a hivatalos megyei rangú vagy szintű intézményeknek is (bírószág, rendőrség, megyei önkormányzat, különböző hivatalok és igazgatóságok).

Mondhatni tehát, hogyha eljárszunk azzal a gondolattal, amit a modern térképező térinformatika segítségével számítógépen le is lehet percek alatt modellezni, a Kecskemét körül húzott 80 kilométer sugarú körön belül (Budapestet és Szegedet nem számítva) éppen egymillió ember él. Számukra tehát a városunk autóval másfél órán belül könnyen elérhető. Egy ekkora vonzáskörzet komoly

12 Forrás: <http://www.alfoldinfo.hu/kecskemet/ivs/strategia.pdf> (letöltve: 2016. április 29.)

erőtartalékokat jelenthet tehát a város számára, mert a modernizálódó piacgazdaságban a város-vidék kapcsolatok ismét felértékelődnek, s a minden értelemben „vonzó” város hatásaira szükség van vidéken, akár csak a városnak a vidéke éltető erejére.

Azok az új, már alapvetően nem regionális szemléletű, hanem ún. „helyre szabott fejlesztések” éppen azokban a térségekben valósulnak meg sikeresen Európában, ahol a különböző hagyományos ágazati programokat a szervezsen együtt élő „településegységesekre”, város-vidék téregységesekre hangolják rá. Ilyen lehet ma is a „Három város”, azaz Cegléd–Nagykőrös–Kecskemét városregysége, de az egész Kiskunság is, azaz Kecskemét szűkebb-tágabb vonzáskörzete.

Zárógondolatok

Napjaink modern regionális és városfejlődésének új szakaszában azonban már kevésbé a városoknak az e tanulmányban röviden kifejtett, sok tekintetben klaszszikusnak mondható vonzáskörzete a legfontosabb. Ez volt, van, lesz, és persze fontos.

Az új térgazdasági fejlődés más alapokon keresi a számára kiemelkedően kedvező helyeket, akár városokat, akár falvakat. Ezek szerint a különböző (út, vasút, kábel stb.) hálózatok kiépítettsége, az urbánus központ és szuburbán vidéke virtuális és valódi elérhetősége, a helyi közösségek együttműködési készsége, a kultúra, az innovációs képesség, a tudás és az életminőség válik a legfontosabb városfejlesztő telepítő tényezővé. Nem egy vagy kettő közülük, hanem csaknem mind, egyszerre.

A központihely-elméleteket tehát, amelyek jó egy évszázadon át uralták a gazdaság- és várospolitikát, manapság az egyre bonyolultabb gazdasági, társadalmi együttműködési hálózati rendszerek váltják fel, amelyekben sokkal kevésbé a hierarchia, a centralizáció érvényesül, mint inkább a tudás, a kreativitás, a „befogadókészség”. Nem véletlen, hogy Európában mindenütt elindultak és igen sikeresek az ún. „tanulóváros” programok. Ezekben a helyi, városi és falusi közösségek legkülönbözőbb csoportjai tanulnak, és találják ki együtt, miben és hogyan lehetnek sikeresek együtt, a hagyományos térben, tájon és az új hálózati alapokra építő versenyben.

Partnereink lehetnek ebben például egy új háló Budapest körüli városgyűrűjének központjai: Győr – Tatabánya – Székesfehérvár – Dunaújváros – Szolnok – Eger.

A Mercedes-gyár és az autóipar révén – legalábbis részben – most mi is felkerültünk egy ilyen új, ipari hálózatra. S az itteni beszállítók is. Talán annak is köszönhetően, amit Kecskemét város sajátos, kulturális alapokon is nyugvó „központi hely” fejlődésének előzményei kellően megalapoztak. Lehet, hogy most nagy ütemben tanulnunk kellene, hogy hogyan kapcsolódhatunk más szereplők révén is ezen állandóan változó, organikus város-vidék településegységes, pólusok sikeres, és sokak számára boldogulást hozó hálózatához.